

RIIKKA NIEMELÄ

Tekoäly ja taidemaailma

Taiteen suhde tekoölyyn sai syksyllä 2018 runsaasti huomiota, kun New Yorkissa huutokaupattiin ensimmäistä kertaa tekoälyn tekemä taideteos. Näyttävästi kehystetty Edmond de Belamyn muotokuva on osa *Obvious*-taiteilijaryhmän potrettisarjaa. Neuroverkot tuottivat sen tuhansien maalattujen muotokuvien vertailuaineistosta. Onko tekoälyteknologia tai digitaalisten verkostojen megastrukturi muuttamassa taidemaailman toimintatapoja ja käsitystä taiteesta, tekijyydestä tai luovuudesta?

Keväällä 2019 tekoälyn vaikutuksia taidemaailman käytäntöihin pohdittiin neljän kriitikon ja kuvataiteilijan voimin Tekoäly ja taidekriitikki -keskustelussa Kansallisteatterin Lavaklubilla sekä kuraattori Joasia Krysan yleisöluennolla Taideyliopiston Kuvataideakatemiassa. Suomen arvostelijain liitto ry:n, Demos Helsingin ja Kansallisteatterin järjestämä tapahtuma pureutui taidejournalismin muutosprosessiin algoritmien ohjaamassa toimintaympäristössä. Kuratoinnin, informaatioteknologian ja digitaalisen kulttuurin suhteisiin erikoistuneen Krysan luento hahmotteli puolestaan ajatusta globaalista taidemaailmasta massiivisena määränä tietoa, jonka jäsentäminen ja merkityksellistäminen ei onnistu enää yhden kuraattorin inhimillisin hartiavoimin.

Algoritmit taidekeskustelun ohjaksissa

Taiteen suhdetta tekoölyyn monissa kirjoituksissaan tarkastellut kriitikko Ben Davis painotti muutoksia niin kriitikin kielessä, sisällöissä kuin lukutavoissakin. Kriitikon työnsä printtimedian valtakauden aikana aloittaneen Davisin mukaan klikkimedia ja kilpailu näkyvyydestä ovat tuoneet algoritmien helposti tunnistamat, trendaavat ja huomiohakuiset otsikot taidekriitikkojenkin kirjoituksiin. Uudenlaisessa tilanteessa marginaaliset ja vaihtoehtoiset ilmiöt jäävät helposti viraalien jalkoihin.

E erityisen huolestuttavana Davis piti tekoälyn säätelemisiä lukutottumuksia: valikoitujen lehtien aktiivisen seuraamisen sijaan kirjoituksia vastaanotetaan passiivisesti ja sattumanvaraisesti sosiaalisessa mediassa. Hänen mukaansa silloin algoritmit kiinnittävät myös taidejournalismin talouden rakenteisiin prosessissa, jonka toimintamekanismeja ei tarkoin tunneta.

Myönteisemmin muutoksen näki musiikkikriitikko Iida Sofia Hirvonen, jonka mukaan nykytilanne mahdollistaa moniäänisemmän keskustelun taiteesta ja yhteiskunnasta. Myös uudenlaisia kulttuurikriitiikin muotoja on syntynyt. Algoritmit tuovat lukijat ja taiteentekijät yhteen uusin tavoin, eivätkä syntyvät kuplatkaan ole Hirvosen mukaan pelkästään huono asia. Tekoälyteknologia ei itsessään ole ongelma, mutta sen haittavaikutukset on

tärkeä tiedostaa. Enemmän huomiota Hirvonen kiinnittäisi esimerkiksi sosiaalisen median käyttötapojen impulsiivisuuteen.

Tekniikan hallitsemattoman kehityksen sijaan Hirvosen huolenaihe oli toisaalla. Taloudellisen kannattavuuden paineessa kamppailevassa mediassa taidekriitikki sinnittelee instituutiona veitsenterällä. Kuumia puheaiheita, henkilöbrändejä ja tunteisiin vetoavia tarinoita janoava tykkäämistalous vie elintilan pidempää kehitystä vaativilta kirjoitusaiheilta. Sekä Davis että Hirvonen arvelivat näkemysten homogenisoitumisen yhdeksi uudenlaisen lukemisen kulttuurin seuraukseksi. Algoritmien kampeamassa uutismyllyssä sama puheaihe on kaikkien huulilla.

Ruudun edessä ja mobiililaitteilla vietetty aika koului koneistamme yhä älykkäämpiä ja kykenevämpiä. Kirjoituksessaan ”Invisible Images (Your Pictures Are Looking at You)” (2016) taiteilija Trevor Paglen hahmotteli kuvakulttuurin muutosta representaatioista ihmisten valintoihin ja arkeen vaikuttavaksi toiminnaksi. Valvontaa ja tiedonkeruuta teoksissaan käsitelleen Paglenin mukaan nykyisin kuvat katsovat meitä, aiheuttavat tuskaa ja mielihyvää, ohjaavat liikkeitämme, tuuppivat ja yllyttävät. Silti kuvia on yhä vaikeampi nähdä. Visuaalinen kulttuuri on hänen mukaansa muuntunut näkymättömäksi – kuviksi, joita koneet tekevät ihmissilmän sijaan toisilleen.¹

Oppivien koneiden aika on tuonut kohdennetut sisällöt myös taidejournalismiin. Yksilöityjen sovellusten valikoidessa sopivat taidekeskustelut ja näyttelyt vaivattomasti uutisvirtaan ei vaihtoehtoisia puheenvuoroja tule välttämättä etsineeksi. Panelistit korostivatkin tarvetta edistää kriittistä medialukutaitoa algoritmien ohjaamassa viestinnässä. Pelikriitikko Alexandr Manzos huomautti koneen säätelemien järjestelmien olevan toisaalta jo tuttuja peleitä, joissa algoritmi luo pelaajalle yksilöllisen, ainutkertaisen maailman. Sattumanvarainen ja ennakoimaton sisältö, joka syntyy pelaajan ja ohjelmiston vuorovaikutuksesta, on myös tekoölyyn yhdistettävä ominaisuus.

Kuvataiteilija Tuomo Rainio pohti tiedon muuttuneen performatiiviseksi: filteröidyksi, yksilöllisesti räätälöidyksi ja verkossa jatkuvasti muuntuvaksi. Yhteisten referenssien puuttuessa myös julkinen keskustelu on hänen mukaansa

yhä vaikeampaa. Ihmisten välisen ymmärryksen vähenemisen lisäksi keskustelijoiden huoli kohdistui verkossa olevan tiedon pinnallisuuteen sekä vaikeuteen ymmärtää, millaisin periaattein saataville tuleva tieto valikoituu. Sisältöjen säätelystä onkin enenevässä määrin tulossa kysymys tietämisen oikeudesta. Arjessa, jossa algoritmi arvioi ja päättää millaisia uutisia haluamme lukea, mitä musiikkia kuunnella ja keiden kanssa vuorovaikuttaa, myös taidekritiikin on epäamättä hiottava strategioitaan ja arvioitava uudelleen käytäntöjään.

Nykytaiteen konekuraattorit

Liverpoolin biennaalin kuraattorin ja Liverpool John Moores -yliopiston professorin Joasia Krysan yleisluento ”The Next Documenta Should be Curated by a Machine” pohti kuratoinnin nykyisyyttä ja tulevaisuutta. Näkökulmana oli näyttelyiden ei-inhimillinen, koneellinen kuratointi. Krysa kysyi, voivatko algoritmit jäsentää uudenlaisia merkityksiä tai tuottaa uutta tietoa nykypäivän taidemaailmasta, joka on viime kädessä planeetanlaajuisissa mittasuhteissa toimiva tiedon struktuuri. Millä tavoin inhimillisen luovan toiminnan alueeksi käsitettyä kuratointia tulisi ajatella, jos sitä operoisivat koneet?

Kuratointia koskevan keskustelun keskittyessä vielä 2000-luvun alkupuolella taiteilijan ja kuraattorin rooleihin ja keskinäisiin valtasuhteisiin Krysan kiinnostuksen kohteena ovat tietokoneiden ja verkostoteknologian vaikutukset kuratoinnin käsitteeseen ja käytäntöön. Mitä ja miten silloin kuratoidaan, kun algoritmit tarttuvat toimeen? *Google Cultural Institute* on jo kehittänyt työkaluja, joilla verkon teoskuvien massaa voi jäsentää tekoälytekniikalla omalla päätelaitteellaan, joten ajatus algoritmien kuratoriaalisesta toimijuudesta ei tunnu enää pelkältä spekulatiolta. Pelkän tietokoneavusteisen työskentelyn sijaan Krysan tavoitteena vaikutti kuitenkin olevan kuraattorin käsitteen uudelleenajattelu eräänlaiseksi ”kentaauriksi” – ihmisen ja koneen kykyjä yhdistäväksi yhteistyöksi.

Taiteilija Hans Bernhardin kanssa myös taidehanketta kuratoinnista algoritmien aikakaudella työstävä Krysa osoitti kuratoinnin ja internetin ohjelmistojen toiminnan samankaltaisuutta jo 2008 valmistuneessa väitöskirjassaan *Software Curating. The Politics of Curating in/as (an) Open System(s)*. Kuratointi on taidekoelmissa tehtyjä valintoja ja tematisointeja, asioiden yhdistelyä uusin tavoin sekä kirjoittamista ja esillepanoa julkisesti. Väitöskirja hahmotteli koodia ja ohjelmistoa pelkkien työkalujen tai esitysalustojen sijaan ajan merkittäviksi kulttuurisiksi käytännöiksi ja toisinaan myös taiteeksi itsessään. Laitteisiin ja verkostoihin kiinnittyvässä toiminnassa muuntuu samalla käsitys kuraattorista ja kuraattorin työstä.²

Algoritmeja ja oppivia koneita hyödynnetään taiteessa jo paljon. Esimerkeistä käyvät vaikkapa Robbie Barratin 3D-tulostetut tekoälyveistokset, Ian Chengin tekoälyolento *BOB* tai Mario Klingemannin neurover-

”Mitä ja miten silloin kuratoidaan, kun algoritmit tarttuvat toimeen?”

Panelistit vasemmalta: Sofia Hirvonen, Alexandr Manzos, Tuomo Rainio, Ben Davis. Keskustelua johtaa SAR-Vin puheenjohtaja Maria Säkö. Kuva: Riikka Laczak.

koilla toteuttamat henkilökuvat. Turingin maaperälle marssivan 2010-luvun taiteen sijaan Krysa lähestyi konekuraattorin ajatusta kuitenkin historiasta käsin: taustoitamalla, mistä taiteen tekijöitä tänä päivänä innoittava automaatio ja koneajattelu kumpuavat. Luento rakensi algoritmien kuratoriaalisen toimijuuden perustaa niin koneellisen laskennan 1800-luvun varhaishistoriasta kuin 1900-luvun puolivälin kybernettiikasta.

Dataa matemaattisin mallein jäsentävän koneoppimisen tavoin kuratointi on Krysan mukaan pohjimiltaan tiedon järjestämistä. Kuten luento seurannessa keskustelussa nousi esille, tekoälyn toimijuus ei enää ole pelkkä spekulatiivinen tulevaisuuden visio näyttelykonseptia uupumatta työstävästä koneesta – ohjaamalla informaatiovirrassa esille ponnahtavaa tietoa algoritmit vaikuttavat kuratoitaviin sisältöihin jo nyt.

Tekoäly on tuskin silti mullistamassa taidetta ihmillisenä luovana työnä sen enempiä kuin taiteessa aiemminkaan hyödynnetyt tekniset innovaatiot kannettavasta videokamerasta internetiin, GPS-paikkannukseen tai lisättyyn todellisuuteen. *Obvious*-ryhmän *Edmond de Belamy* konkretisoi vielä paljolti saman idean kuin vaikkapa taiteilija Jean Tinguelyn 1960-luvulla rakentama maalaava kone, tai jopa Joseph-Marie Jacquardin muotokuva, jonka reikäkorteilla ohjelmoitu Jacquard-kutomakone neuloi 1800-luvulla. Keskustelu tekoälyn ja taiteen suhteesta suuntaa kuitenkin ajattelua käsityksiin taiteen tekijyydestä ja päivittää taidefilosofi Arthur Danton 1960-lukulaisen taidemaailman käsitteen nykyhetkeen, jossa algoritmit ja oppivat koneet vaikuttavat toimintaamme ja ajattelutapoihimme merkittävin tavoin.

Kriittistä keskustelua teknologian hyödyistä ja haitoista on käyty taiteen keinoin vuosikymmeniä. Yksi

viimeaikainen puheenvuoro tässä jatkumossa on Vuoden nuoren taiteilijan 2019 Nastja Säde Rönkön teos *6 Months Without* (2018–2019). Teoksessaan puolen vuoden ajaksi internetistä luopuva taiteilija tutkii valintansa vaikutuksia niin sosiaaliseen vuorovaikutukseen kuin omaan kokemukseensa. Rönkön teos, kuten keskustelu tekoälyn vaikutuksista taidemaailmaan, herättääkin ennen kaikkea kysymyksen, onko omassa ajassamme enää kokemuksen tai tiedon jakamisen paikkoja, joihin tekoälyn vaikutus ei yllä.

Viitteet & Kirjallisuus

- 1 Trevor Paglen, Invisible Images (Your Pictures Are Looking at You). *The New Inquiry*, 8.12.2016.
- 2 Joasia Krysia, *Software Curating. The Politics of Curating in/as (an) Open System(s)*. University of Plymouth Research Theses, Plymouth 2008. Verkossa: hdl.handle.net/10026.1/326